ALEXANDRU BURLACU
Institutul de Filologie
(Chişinău)

O PANORAMĂ A LITERATURII ROMÂNE DIN BASARABIA. ANII ’20-’30

Se afirmă că peste poeţii basarabeni a trecut Neantul. E un adevăr incontestabil, însă numai pentru o parte dintre ei, pentru cei care au exprimat cu necontrafăcută sinceritate amarul înstrăinării, cântarea pătimirii noastre, dar fără o capacitate de expresie. Capacitatea aceasta se câştigă în timp. Cei mai mulţi dintre ei, cu adevărat, n-au avut timp să se gândească la formă, la inginerii verbale, la arabescuri virtuoase, la gongorisme năucitoare. În plus, aceştia au pornit de la o înţelegere iluministă sau paşoptistă a canoanelor poeticităţii. Ei, ca şi ardelenii, au fost preocupaţi de eticul ardent, de continuarea unei direcţii tranşante a poeziei mimetice (care are la bază poetica văzului şi limbajul tranzitiv). Predominant tradiţionalistă, literatura de aici se alimentează din „sămănătorismul defunct”, iar Basarabia devine „un inel provincial” al neosămănătorismului. Sămănătorismul, ca stare de spirit dominant, este caracteristic cu precădere anilor ’20, dar un flux de continuitate, prin „generaţia Unirii”, se înregistrează şi în anii ’30. Iată de ce literatura aceasta se află într-un proces *asincron*, retardar faţă de tendinţele „literaturii de la centru”. Nu întâmplător exaltarea regionalistă a etnicului devine condiţia supremă a basarabenilor.

1. Mişcarea literară. Un factor decisiv al tradiţionalismului este izolarea în autohtonism. Adeseori acesta e identificat cu primitivismul existenţei materiale. Conform unor opinii, *omul basarabean*, în ciuda tuturora, nu se supune evoluţiei materiale, nu se adaptează ritmului vremii. Sugestii mai vechi ale lui N. Iorga, C. Rădulescu-Motru sau N. Crainic sunt preluate şi asimilate de Nicolai Costenco sau Vasile Luţcan (supranumiţi în Basarabia doi fraţi, Dioscuri) în demersurile cărora îşi află ecouri şi reminiscenţe clare ideea renaşterii Bizanţului, a unui Orient, geografic, desigur, discutabil în coordonate, dar incontestabil în sensul revigorării spiritualităţii Orientului. Autohtonia, în urma marilor frământări, în urma războiului mondial, e ameninţată de o lume nouă, artificială, străină specificului naţional. Clişeele, specifice acestei mentalităţi, sunt reluate insistent de publiciştii de la *Viaţa Basarabiei*, *Cuget moldovenesc* şi *Pagini basarabene*. Aceste reviste, de fapt, nişte „cetăţui ale etnicului”, doar prin ideologiile noului tradiţionalism se plasau pe poziţii comune, în rest, în multe alte direcţii, ele au dus lupte de opinii cu multe animozităţi, nu rareori anihilându-se reciproc.

Apologia regionalismului, împins la limită, îşi găseşte o expresie violentă în argumentarea necesităţii de a fonda *Societatea scriitorilor basarabeni*. N. Costenco, unul dintre cei mai aprigi apologeţi ai regionalismului literar, nota: „Pentru a fi stăpâni la noi acasă; pentru a da putinţă spiritului *local*, basarabean, să triumfe cu toată originalitatea şi specificul care îl delimitează în speţă, fără a-l rupe cum cred mulţi neofiţi tricolori, a là D. Iov, din sânul familiei latine, româneşti; pentru a da posibilitate să se formeze un curent de idei sănătoase, în ozonul cărora să se purifice sufletele viitorilor scriitori basarabeni; pentru a cimenta toată suflarea basarabeană în jurul unui ideal comun; pentru a ne trezi din somnul blajin, asiatic, ce ne copleşeşte; pentru a ne pune în rând cu lumea civilizată; pentru a avea odată în faţa ochilor icoana progresului şi nu spectrul mizeriei – *Societatea scriitorilor basarabeni* trebuie să ia fiinţă şi va exista!” [1, p. 95].

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

Ideologiile tradiționalismului interbelic, totdeauna pentru autohtonism, exprimă două perspective fundamentale – *rațională* și *irațională* – în transfigurarea realității. Literatura „s-a zbătut între două direcții contrare cu certe urmări tactice „înapoi la" și „înainte spre". Înapoi la obiceiurile curate ale trecutului, la legea pământului, într-o *Arcadie* statală autoritară, dar paternală, înainte spre o societate folosind avantajele civilizației" [2, p. 106].

Spre sfârșitul anilor '30, când generația tânără intră în faza de dezvoltare a literaturii culte, fapt ce, în accepția lovinesciană, înseamnă o diferențiere de spiritul popular, mai persistă încă atitudinile extremiste. Revistele *Cetatea Albă* și *Cuvânt moldovenesc*, redactate într-o limbă literară mai îngrijită și elevată, vor fi considerate de tinerii înverșunați drept un produs al „antibasarabenismului".

Chiar și polemica în jurul limbii literare a fost afectată de morbul regionalismului agresiv. Pe la sfârșitul anilor '30 și începutul anilor '40 literatura, conform unor *teoretizări timide*, evolua spre „un nou regionalism" (Al. Terziman), spre un regionalism integrator, ce se manifestă ca o diversitate a unității spirituale. Cu alte cuvinte, ar exista un regionalism cu forțe centripete și un regionalism cu forțe centrifuge, iar literatura de aici se află față de literatura română în genere în același raport ca partea față de întreg.

În consens cu esența noului tradiționalism este și deziderатul unui aprig susținător al spiritului autohton: „... basarabenii au mult de realizat. Noi trebuie dintr-o dată să creăm și pentru clasici, și pentru romantici, și pentru parnasieni, sămănătoriști, poporaniști, moderniști și pentru cei cu tendințe sociale etc. Cazanul activității poetice e în fierbere, în clocot" [3, p. 114].

Desigur, disputa dintre *moderni* și *antici* caracterizează mai toate epocile literare, mai mult sau mai puțin agitate. Dar anume în anii '30 polemicile s-au acutizat, punând în lumină contradicțiile dintre mentalitățile artistice, care mai sunt acum incendiate și de mișcarea „generaționistă".

Disputa dintre tradiționaliști și moderniști se declanșează sub semnul luptei dintre *vechi* și *nou* și are în Basarabia anilor '30 specificul ei, generat de o serie de factori decisivi, ce au condiționat lentoarea și caracterul eclectic al evoluției literare. Conflictul e marcat, mai întâi, de o mare tensiune în jurul definirii sau precizării anumitor accepții și implicații ale conceptelor de *etic* și *estetic*. În linii mari, lupta se dă între o literatură *sămănătoristă* (sau *gândiristă*) și o literatură *simbolistă*. Și aceasta pentru că literatura basarabeană este, în bună parte, *anacronică*; ea se află în raport cu literatura de la centru într-o mișcare *asincronică*, adesea retardară. Conștiința stării distonante a literaturii de aici este semnalată și specificată cu precădere de către zgomotoși și veleitari. În perioada amplificării și întețirii violente a polemicilor, tânărul Vasile Luțcan persiflează atitudinea obstinat refractară a *bătrânilor*, încercând disperat o conectare la marele flux al literaturii române: „Dezvoltarea literaturii de aici se face într-un ritm lent. Cineva spunea că avem o literatură inactuală cu șase decenii. Poate fi și cu secole" [4, p. 12].

Conștiința *adevăratei vârste* și valori a „literaturii de aici" le lipsește cu desăvârșire basarabenilor, chiar dacă disputa dintre tradiționaliști și moderniști este susținută fervent de polemici pe tema *maiorescianismului* concepută ca o „problemă capitală". Este o idee general acceptată de noua generație. Interesante sunt observațiile lui Emil Cioran despre „schimbarea la față a României": „Dacă secolul trecut nu era dominat de o sete oarbă de imitație, de superstiția modei, a arderii etapelor, a „ajungerii" celorlalte neamuri, am fi rămas poporul obscur și lamentabil care a înțeles universul prin doină și chiuituri" [5, p. 107]. Această perspectivă de *ardere a etapelor* este teoretizată de N. Țane, criticul de la revista *Cetatea Albă*.

Pentru mulți basarabeni modelul cel mai tentant și fascinant rămâne a fi sămănătorismul. Sămănătorismul sau neosămănătorismul basarabean nu se poate

BDD-A6911 © 2010 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

emancipa de tirania modelelor consacrate. Poezia basarabeană, în cea mai mare parte a ei, este a unor „întârziaţi" situaţi în ariergarda tradiţionalismului.

Polemica dintre tradiţionalişti şi modernişti se desfăşoară de cele mai multe ori în albia inerţiei luptei cu un oarecare soi de snobism. Nicolai Costenco insistă asupra necesităţii eliberării imperioase a scriitorului de modelele străine. Se fixează un alt aspect al luptei dintre vechi şi nou, aspect ce pune în evidenţă relaţia antitetică *europenism* şi *autohtonism*.

Notele excesive în linia demonstrării autohtonismului sunt caracteristice atât *bătrânilor*, cât şi *tinerilor*. De pe poziţiile unui tradiţionalism vetust, poezia unui Al. Robot nu poate fi accesibilă marelui public, cu atât mai puţin pentru cel basarabean. Dar şi Esenin e unul dintre modelele contestate.

Disputa se deplasează nu numai în zona curentelor artistice, unde are prioritate experimentul, noul, indiferent de proveniență, ci şi în polemica dintre raţionalism şi iraţionalism. Lupta de idei se dă în cadrul aceleiaşi dispute magistrale dintre tradiţionalişti şi modernişti şi atitudinile unor scriitori nu s-au situat decât în aparenţă pe poziţii contrare. În realitate, fondul problemelor atacate de unii sau de alţii este mult prea controversat şi plin de capcane. În dispută se interferează mai multe teorii, atitudini ireconciliabile, în aparenţă, dintre intelectualism şi antiintelectualism, dintre realism şi misticism etc.

Disputa insistă asupra ideii *oportunităţii modelelor poetice*. Pentru unii autohtonişti modelele se descoperă la V. Alecsandri şi M. Eminescu. Pentru occidentalişti acestea se găsesc ineluctabil la poeţii străini. Indiferent de sursele de inspiraţie, de modelele consacrate de unii sau de alţii, disputa dintre autohtonişti şi occidentalişti este una care modifică întrucâtva conceptul de literatură, avansează şi confruntă diferite criterii pentru polemica fundamentală a anilor ’30. În ultimă instanţă, disputele se centrează pe ideea specificului naţional. În poezia modernă moare pitorescul, exclusivismul folcloric, idilismul istoric şi etnografic. Dar nu dispare ceea ce este autentic românesc ca fel de a fi, de a se întreba şi de a răspunde la întrebările despre viaţă şi moarte. La nivel ideologic disputa se desfăşoară preponderent în jurul poeziei, iar exponenţii notorii în acest sens pe tot parcursul anilor rămân, pe de o parte, I. Buzdugan şi Al. Robot, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, polemica de idei e mult mai complexă şi are în Basarabia interbelică un impact catalizator în radicalizarea şi modernizarea tradiţiei literare.

Autohtonismul, ca direcţie literară, este argumentat prin programul revistei *Viaţa Basarabiei*. Caracterul şi tendinţele mişcării literare din anii ’30 sunt adeseori vădit contradictorii, însă din primii ani de existenţă această revistă regională imprimă programatic şi impune cu autoritate centrelor culturale – Chişinău, Bălţi, Bolgrad, Cetatea Albă – tradiţionalismul, una dintre direcţiile fundamentale ale spiritualităţii române. Specificul tradiţionalismului basarabean în deceniile trei şi patru este afirmat mai cu seamă prin valorificarea ambiţioasă a trecutului cu ineditul local în toate formele sale de viaţă.

Odată ce aproape toate curentele de idei în această epocă au fost şi curente literare, şi mai toate dintre ele au înglobat în structura lor elementul politic, e firesc ca şi *Viaţa Basarabiei* să fi avut un anumit program ideologic sau, cel puţin, să fi aderat la una sau mai multe tendinţe şi direcţii literare. În acest sens autohtonismul revistei, în ultimă instanţă, nu este altceva decât căutarea, instaurarea şi promovarea autonomiei în viaţa culturală. Avându-l director pe Pantelimon Halippa, fost lider al *Sfatului Ţării*, *Viaţa Basarabiei* (1932-1944) nu s-a raliat la nici un partid politic, deşi în ultimii ani de existenţă s-a situat categoric de partea forţelor antibolşevice şi antistaliniste.

Prin partea ei literară, valoarea căreia diferă de la caz la caz, de la autor la autor, revista reprezintă „plămânii spirituali ai Basarabiei". Ea scoate de sub spuza veacurilor comoara sufletului moldoveanului basarabean, devenind o „manta de vreme rea" pentru generaţia anilor ’30.

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

Imaginea continuității spirituale este susținută prin evocarea, valorificarea şi popularizarea operei scriitorilor de origine basarabeană sau a celor legați sufleteşte de acest ținut. De altfel, programul revistei, expus în primul ei număr, implică reconsiderarea valorilor trecutului, a moştenirii clasice, anume prin prisma regionalismului cultural. Revista, în toată diversitatea ei de orientări, a avut, în condițiile democratismului autentic, un ideal, o prestanță şi o conduită care au stimulat noi energii creatoare, au impulsionat puternic mişcarea literară. În raport cu zeci de efemeride editoriale, care de cele mai multe ori doar îşi anunțau apariția, *Viața Basarabiei* nu numai că a supraviețuit, ci a schimbat radical climatul literar. Ea a vrut şi a impus spiritul autohtonismului, însă al unui autohtonism deschis, receptiv, asimilator.

Scopul principal al revistei este afirmarea spiritului local, a creatorului operei de artă. Dar, în exaltarea originii elementului creator, autohtonismul revistei admite şi promovarea celor „care prin viața lor de până acum au dovedit că s-au identificat cu provincia noastră". Autohtonism înseamnă nu numai explorarea problemelor locale, dar şi *exprimarea fondului arhetipal al scriitorului*. Conceptul de autohtonism este echivalat cu cel de regionalism.

O ameliorare considerabilă în presa basarabeană se produce în perioada avântului cultural, survenit după criza economică mondială, când încep să apară o serie de reviste literare şi de cultură generală, printre care se evidențiază *Cugetul moldovenesc* (1932-1943), *Bugeacul* (1935-1940), *Familia noastră* (1935-1938), *Pagini basarabene* (1936), *Poetul* (1937-1938). Aceste publicații au răscolit energii nebănuite şi au dat la iveală talente inedite. Ele au dus şi lupte de opinii, au aderat la o grupare sau alta, polarizând forțele literare. Astfel, la *Viața Basarabiei* s-au raliat *Din trecutul nostru*, *Bugeacul*.

Prin glorificarea trecutului, *Viața Basarabiei* se înscrie în linia idealului susținut de *Gândirea*, ideal, ce a fost preluat odinioară de la *Sămănătorul*. Dar unui timp idilic, atemporal, însuşit de sămănătorişti, *Viața Basarabiei* îi opune un trecut istoric din antichitatea tracică şi romanică până în vremurile mai noi. Deştelenirea „paraginii trecutului de robie" e propusă nu pentru o zgândărire a rănilor sângerânde la capătul celor 106 ani de închisoare țaristă, ci pentru a conştientiza o stare națională, o golgotă a spiritului național, şi pentru a accentua întârzierea în atâtea domenii ale vieții sociale, când un popor poartă pecetea primitivității, cu care, de altfel, sunt pecetluiți țăranii din tot cuprinsul sud-estic european.

Țăranul şi literatura, alcătuind o premisă a *poporanismului*, promovat de *Viața românească*, stau pe paginile revistei, de obicei, la baza mai multor judecări estetice, fie acestea în schițe, eseuri, recenzii, în poezii sau în proze. Dar un neajuns general caracteristic regionalismului rămâne să fie opunerea excesivă şi inutilă a „literaturii de la centru" spiritului autohton, o opunere desfăşurată de unii prozeliți până la contestări reciproce, mobilul cărora rezidă, nu arareori, în înăbuşirea unor tendințe „nepermise" sau „periculoase" pentru cultura națională.

Cu afirmarea noii generații în anii '30, se produce o *ardere a etapelor*, dar în raport cu literatura de la centru literatura basarabeană este una fundamental autohtonistă. În anii '30 fiecare oraş basarabean (Chişinău, Bălți, Bolgrad, Cetatea Albă, Orhei, Cahul etc.) a ajuns să aibă revista sau chiar revistele sale literare. În fruntea literaturii locale, basarabene se află Chişinăul, unde apar *Viața Basarabiei*, *Luminătorul*, *Pagini basarabene*, *Din trecutul nostru*, *Arhivele Basarabiei*.

Viața Basarabiei a vrut şi a impus o directivă: anume promovarea spiritului autohton… O orientare autohtonistă are şi *Din trecutul nostru* în frunte cu Gh. Bezviconi. Cel care accentuează directiva localistă a revistei este N. Costenco. El e susținut de Vasile Luțcan, Vladimir Neaga, Petre Ştefănucă, Bogdan Istru ş.a. Idealul regionalist al condeierilor

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

basarabeni se afirmă cu deosebită energie în disensiunile dintre *Viaţa Basarabiei* şi *Pagini basarabene*. Atitudini regionaliste se înregistrează şi la *Cuget moldovenesc*, şi la *Pagini basarabene*, şi la alte reviste cu care polemizează *Viaţa Basarabiei*. Literatura română din Basarabia, autohtonistă în esenţă, a fost condiţionată de un mediu social şi politic specific: ea a avut la temelie bogate tradiţii şi idealuri literare, iar revistele regionaliste au promovat spiritul local, prin care s-a încercat a se da scrisului de aici o valoare originală.

Mişcarea literară este incompletă fără evidenţierea campaniei „generaţioniste", care în deceniile trei şi patru a luat proporţii şi forme extrem de violente, a provocat orientări şi profesiuni de credinţă adeseori adverse, stârnind în presa literară mult zgomot de manifeste şi irosire de energie creatoare. Această dispută, de lungă durată, cu „strigăte mistice" şi „îndemnuri ortodoxe", e iniţiată de revistele *Gândirea* şi *Cuvântul* ai căror mentori sunt Nichifor Crainic şi Nae Ionescu. Sub îndrumările lor proteguitoare şi stimulatoare îşi face apariţia o nouă generaţie, supranumită a „noii spiritualităţi".

Mişcarea „generaţionistă" a produs o întreagă literatură a manifestelor, care, sub raport cantitativ, depăşeşte cert literatura avangardei şi suscită interes din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, dominanta acestor manifestări este rivalitatea acută între *tineri* şi *bătrâni*. Tinerii nestăviliţi pleacă din start de la preconceputa premisă a rupturii iremediabile dintre generaţii. Aceasta nu înseamnă altceva decât reluarea conflictului dintre *părinţi* şi *copii*, etalându-se, paradoxal, insuficienţa adevăratei „spiritualităţi" sau, dimpotrivă, este verificat imperativul dictaturii unei noi mentalităţi şi sensibilităţi artistice.

În Basarabia anilor '30 manifeste şi atitudini „generaţioniste" se proclamă programatic la revistele *Poetul*, *Itinerar*, *Familia noastră*, *Generaţia nouă*, *Bugeacul*, *Viaţa Basarabiei*. Dar este interesant că la violenţele „tinerilor" nu a răspuns tranşant niciun „bătrân", provocând, în schimb, revistele de peste Prut.

„Ramoliţii" din Basarabia sunt consideraţi cei din „generaţia Unirii", printre figurile proeminente remarcându-se Pan. Halippa, Ion Buzdugan, Sergiu Victor Cujbă, Iorgu Tudor, Teodor Vicol, Gheorghe V. Madan, Ştefan Ciobanu ş.a. Printre adepţii „noii spiritualităţi" se manifestă impetuos Nicolai Costenco, Vasile Luţcan, Sergiu Matei Nica, Vladimir Cavarnali, Bogdan Istru, Teodor Nencev, Petre Ştefănucă ş.a.

În Basarabia anilor '30 mişcarea „generaţionistă" obţine o dinamizare marcantă odată cu venirea la *Viaţa Basarabiei* a câtorva tineri. Liderii acestora sunt: Nicolai Costenco, Vasile Luţcan, Vladimir Cavarnali. Situaţia de conflict e creată de N. Costenco, care, în numărul 7-8 (anul 1934) al revistei, publică articolul *Lumea veche şi lumea nouă* cu un pronunţat caracter de manifest. Bineînţeles, programul noii generaţii de condeieri basarabeni e precizat cu orice ocazie. Impetuosul Nicolai Costenco continuă tirul asupra bătrânilor prin *Strigătul unei generaţii* (*Viaţa Basarabiei*, 1934, nr.10), *Generaţie tristă* (*Viaţa Basarabiei*, 1938, nr. 8-9) etc., precum şi într-o puzderie de recenzii. El este susţinut de Vl. Cavarnali prin *Consideraţii despre scriitorul tânăr* (*Viaţa Basarabiei*, 1937, nr. 1-2), de V. Luţcan într-o mulţime de recenzii la adresa bătrânilor sămănătorişti şi de bolgrădeanul Igor Ivanov, care fondează o revistă specială *Generaţia nouă* al cărei program e precizat în patru numere. Cu un program „generaţionist" debutează şi revista *Bugeacul*. Mişcarea „generaţionistă" a avut un larg ecou şi a trezit la viaţă talente veritabile. Aşa cum observă George Călinescu, „Basarabia a dat dovezi de un mare interes literar" [6, p. 968].

2. Poezia în metamorfoză: ipostazele eului. Tradiţionalitatea sau modernitatea poeziei se relevă în funcţie de doi factori: 1) măsura în care poetul se raportează la lumea nouă şi 2) limbajul (sistemul poetic) prin care se exprimă şi se explică această lume [7, p. 31].

Eminescu e „un etalon al poeticităţii" [8, p. 17], un model stimulator în cele mai importante metamorfoze ale poeziei române. În lectura poeţilor „generaţiei Unirii"

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

Eminescu, se pare, este înainte de toate autorul *Doinei*. În primul număr al revistei *Viaţa Basarabiei* e reprodus fragmentul din poemul *La arme*: „Auzi… Departe strigă slabii/ Şi asupriţii către noi:/ E glasul blândei Basarabii/ Ajunsă-n ziua de apoi./ E sora noastră cea mezină,/ Gemând sub cnutul de Calmuc,/ Legată-n lanţuri e-a ei mână,/ De ştreang târând-o ei o duc./ Murit-au? Poate numai doarme/ Ş-aşteaptă moartea de la câni?/ La arme!/ La arme dar Români!”.

Poeţii „generaţiei Unirii”, plăsmuind în *convenţia clasicizantă*, au preluat teme, motive, imagini, sintagme şi tonalităţi din poezia eminesciană, dând pastişe ordinare. Mai multe imnuri consacrate Unirii semnate de Sergiu Victor Cujbă, Pan. Halippa, Ion Buzdugan, Elena Dobroşinschi-Malai ş.a. merg pe linia Eminescu–Goga. Poezia „generaţiei Unirii” este, în esenţă, o *cântare a pătimirii noastre*. În disputa dintre tradiţionalişti şi modernişti Eminescu, de regulă, e un punct de reper atât pentru unii, cât şi pentru alţii.

Cele mai novatoare direcţii în poezia anilor ’20-’30 ţin de *orientarea reformatoare*, dar dominantă e poezia *convenţiei clasicizante*. Orientarea tradiţionalistă e reprezentată de fapt de poezia sămănătoristă. Modernismul interbelic, în accepţia basarabenilor, este reductibil la mişcarea simbolistă. Anume în jurul acestor două curente se structurează celelalte tendinţe mai mult sau mai puţin clar conturate. Reflexele parnasiene în poezia lui Petru Stati, Nicolae V. Coban, Olga Vrabie, Alfred Tibereanu ş.a. pot fi concepute ca o reacţie la poezia subiectivistă, egocentristă a simboliştilor. Filonului eminescian din poezia simboliştilor i se contrapune o poezie obiectivă, centrată pe ideea *artei pentru artă*. În legătură cu aceste orientări se fac remarcabile zonele noi de poezie. Poezia basarabeană de inspiraţie istorică va căuta şi ea *Insula lui Euthanasius*, va încerca să exploreze *mitul dacic*, reconstituind o *Arcadie autohtonă*. Parnasianismul (care e o reacţie la poezia romantică) a apelat la trecutul grec şi latin, obţinându-se o osmoză de mitologii, ale căror arhetipuri se identifică în poezia lui Eminescu. În ultimă instanţă, poezia străină de problemele sociale, morale sau politice la parnasienii basarabeni este una în tradiţie eminesciană. Cultul frumuseţii pure este, la poeţii parnasieni, doar o aparenţă, deoarece în subtextul acestei replici depistăm o repulsie faţă de poezia lipsită de rigoare estetică din cauza caracterului ei exterior prea sentimental. Aici parnasienii se întâlnesc cu preocupările grave ale sămănătoriştilor care au şi ei un cult al lor pentru trecutul voievodal. Aceste explorări sunt dominate de viziunea eminesciană asupra trecutului.

Vladimir Cavarnali cântă la „o liră nebună” sau „suavă”: „Eu voi umbri albastra nevinovăţie a cerului,/ Când vor porni să chiuie poemele pământurilor,/ să-mi odihnesc lira suavă-n mărgăritare,/ Pe jăratecul potolit şi uman al tuturor stelelor” (*În slovele mele*). Orfismul, o dimensiune esenţială în poezia lui Eminescu, îşi află o nouă interpretare. Orfeul lui Cavarnali e un profet. Pe aceeaşi linie pot fi identificate mai multe ipostaze ale eului poetic. De la Narcis la Hyperion – iată două ipostaze extreme ale statutului eului poetic atestat în poezia tinerei generaţii. Metamorfozele poeziei ţin preponderent de statutul eului poetic. O tipologie a acestuia include în primul rând pe *mesianicii*, *înstrăinaţii*, *dezrădăcinaţii*, *apolinicii*, *dionisiacii*, *orficii* foarte la modă în aceşti ani. Nu sunt rare cazurile *dispariţiei locutorii* a eului poetic. Poezia basarabeană a mers pe linia Eminescu – Goga, Eminescu – Blaga, Eminescu – Arghezi, Eminescu – Barbu. Modelele consacrate Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Stephane Mallarmé, Walt Whitman, Guillaume Apollinaire, Rainer Maria Rilke, Paul Valéry ş.a. sunt acreditate prin structura modernă a poeziei lui Arghezi, Blaga, Barbu etc. Excepţie fac modelele Maiakovski şi Esenin, ultimul dominant la Vladimir Cavarnali.

Poezia basarabeană rămâne de inspiraţie bucolică, sămănătoristă sau neosămănătoristă, uneori e infuzată cu tării expresioniste sau simboliste. Adeseori în

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

poezia unuia şi aceluiaşi poet se intersectează liniile de forţă ale celor mai incompatibile curente literare. Eclectismul acesta e caracteristic celor mai reprezentativi poeţi ai noii generaţii, dar poeţilor „generaţiei Unirii", chiar dacă mulţi dintre aceştia aveau puţin talent şi erau lipsiţi de individualitate.

Ion Buzdugan, un sămănătorist, nu e străin de tehnici şi elemente expresioniste sau simboliste. Sămănătorismul lui Ion Buzdugan este în mare măsură modificat, dar fără a se deosebi radical de catehismul sămănătorist specific literaturii de la cumpăna veacurilor. *Miresme din stepă* (1922), *Păstori de timpuri* (1937), *Metanii de Luceafăr* (1942) de Ion Buzdugan edifică o lume imaginară pe două mituri fundamentale. Arcadia lui este a unui timp originar şi situată într-un spaţiu dacic în care munţii sunt *păstori de timpuri*, iar lumea acestei Arcadii autohtone este populată de baci şi mioare. Eul poetic face o călătorie imaginară în „taina serilor, de linişti grele,/ Sub bolta de vecie solitară,/ Când se aprind, sus, candele de stele,/ Şi sufletul e coardă de vioară,/ Ce-aşteaptă în taină s-o cutremuri". Poetul ascultă suspinul de clopote cereşti şi la chemarea lor, din alte vremuri, aduce în prim-plan o lume a strămbunilor adormiţi în piatra dură din munţii carpatini, unde „De veacuri, şi-a înfipt tulpinile lui dace,/ Un neam vânjoşi de ulmi, voinici stejari şi pini…/ Iar peste culmi măreţe şi veşnice de munţi,/ Cu diademe de argint pe mândre fruntţi,/ Sub roi de fulgere şi nimb de curcubeu,/ În sihăstria lor, de-a pururea albastră:/ Tronează însuşi Dumnezeu,/ Veghind la nemurirea noastră!" (*Închinare*).

Un semn sigur că sămănătorismul lui Buzdugan se adaptează la rigorile noii poezii e poemul *Suflet pribeag*, în care eul poetic se simte în faţa trecutului un *dezrădăcinat*. Călătoria în Arcadia este iniţiatică, de aceea lumea imaginară se clădeşte din legende, mituri, cronici etc. În viziunea poetului elementele realităţii iau dimensiuni simbolice, iar timpul este uneori „mioritizat" şi „la stâna bătrână de vreme" coboară turma de zile. Ceahlăul, Cetatea veche, Bugeacul, Nistrul, gorunul din Carpaţi definesc un spaţiu al eternităţii, ce e cuprins de tentaţia contopirii cu Dumnezeu.

Ion Buzdugan e un sămănătorist clasic, dar sămănătorismul lui suportă metamorfoze substanţiale chiar şi atunci când evocă figura sămănătorului: „Am pornit, în zori de zi, cu plugul,/ Să trag brazda mea în primăvară;/ Plugule, te-mplânt adânc şi ară,/ Să reverse pe ogor belşugul.// Trage-mi brazda reavănă în glie,/ Că-i mănos pământul ţării mele:/ Eu voi semăna în lanul de vecie/ Grâu curat, ca boabele de stele… ". Sămănătorismul lui nu mai este îndreptat spre trecut, ci spre viitor: „Ca să-mi crească grâu în spic cât vrabia/ Şi la pai – ca trestia înaltă:/ Din Bihor şi Tisa-n Basarabia,/ Un popor de grâne – laolaltă" (*Sămănătorul*). Oricare ar fi subiectul abordat, de aici încolo începutul apolinic domină Arcadia lui Buzdugan, iar poetul este un nou Mesia.

Arcadia autohtonă pentru poeţii tinerei generaţii are alte dimensiuni. Ea este o lume reflectată într-un strop de rouă: „Un cuc şi-o rândunică/ au răsădit Arcadia,/ cu Dumnezeu, într-o stea de rouă mică" (Bogdan Istru, *Roata anotimpurilor*). Pentru a călători în Arcadia, poeţii noii generaţii se îndreaptă spre un trecut apropiat. Spaţiul arcadic îl constituie satul, iar călătoria se efectuează, de obicei, într-o copilărie ferice. Un poet al imaginarului edenic este şi N. Costenco. Arcadia lui Costenco – *raiul meu*, cum zice poetul în *Prolog* la volumul *Ore* (1939) – este interiorizată. Arcadiei extravertite a lui I. Buzdugan i se contrapune o Arcadie introvertită. Unui trecut îndepărtat i se contrapune un timp apropiat, unor protagonişti lineari li se aduc în prim-plan contemporani cu suflete complexe. Eul dionisiac este înlocuit de eul apolinic.

Eul lui N. Costenco este un „înger decăzut" (*Stil*). În viziunea lui Costenco Arcadia e la Cegoreni, unde „nu este ca aiurea". Păstorii din Arcadia lui Buzdugan sunt înlocuiţi de răzeşi. Aceeaşi viziune bucolică o atestăm în *Sat*, *La răzăşie*, *Rustică*, în care elementul pictural aminteşte de Alecsandri. Alături de o viziune a satului cu cărăruşi argintate,

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

cu cumpene şi ciuturi ce descarcă rouă, cu „Fete mari, cu fusta-n brâu,/ Pânza-n falduri strâng în poale./ Dinţi bălai şi buze roşii,/ Printre sălciile goale…” etc. poetul descoperă în Bugeac o *Arcadie în negativ*: „E imposibilă orice idilă/ În vremea asta a lui Scaraot” (*Bugeac*).

Poezia lui George Meniuc şi a celorlalţi simbolişti întârziaţi este a unei Arcadii în negativ, pe motivele dominante: călătoria în noapte, singurătatea, spleen-ul etc. Se lărgesc zonele de inspiraţie ale poeziei. Cadrul rustic şi patriarhal e înlocuit prin spaţiul citadin. Trecutul voievodal este ocupat de prezentul infernal, idilele arcadice sunt metamorfozate în „cazanul Satanei”.

În poezia basarabeană din anii ’20-’30 reflexele parnasiene constituie o tendinţă importantă, care se dezvoltă în paralel, sau într-o osmoză bizară, cu simbolismul sau expresionismul. Parnasianismul a revigorat, a disciplinat poezia basarabeană care tinde a se constitui ca un început de sistem artistic cu tendinţe contradictorii.

Este dificil să vorbim de influenţa directă a lui Barbu asupra poeziei „parnasiene” a lui P. Stati, Alfred Tibereanu, Nicolae V. Coban ş.a. Cu toate acestea, nu putem trece peste un caz din *Sfârşitul Nord*, unde Nicolae V. Coban vine cu reminiscenţe din Barbu. Reminiscenţe barbiene atestăm la Andrei Lupan şi Al. Robot.

Imaginarul lui Robot se înscrie pe linia poeziei lui Mallarmé, Paul Valéry, Ion Barbu, Ion Pillat, Vasile Voiculescu, Ilarie Voronca. Cu alte cuvinte, poezia lui Al. Robot e centrată pe doctrina *imaginativă*. Este momentul esenţial care face pe criticii epocii să definească poezia lui Al. Robot printr-o serie de paralele extraordinar de variate, dar şi revelatorii în acelaşi timp.

Un caz interesant de asimilare a experienţei poetice barbiene îl reprezintă Nicolae V. Coban. Poetul îşi remodelează universul după o „geometrie înaltă şi sfântă”, principiu fundamental în volumul *Joc secund*.

Sfârşitul Nord este un început de constituire a unui mit poetic personal. Conştiinţa *construirii* volumului este preluată de la Barbu sau L. Blaga, al cărui imaginar este unul dintre cele mai coerente, mai sistematice în literatura română după *Jocul secund* de I. Barbu. Reminiscenţele barbiene în poezia lui Andrei Lupan, Al. Robot, Nicolae V. Coban la diferite nivele certifică orientarea poeziei basarabene spre o poetică a imaginarului, iar de aici şi consecinţele implicite ale statutului eului poetic. Ipostazele şi măştile eului poetic din poezia de tip *mimetic* sau de tip *expresivă* sunt înlocuite cu un eu obiectivat sau ulterior obiectivizat ca la futurişti, spre exemplu, în *noi*. Opţiunea pentru direcţiile mallarmeene şi valeryste se efectuează la noi prin poezia lui Ion Barbu.

Avangarda basarabeană e reductibilă la manifestări şi ecouri dadaiste, atitudini futuriste şi tentaţii suprarealiste, foarte disparate în poezia unor modernişti de structură simbolistă sau expresionistă, parnasieni sau chiar poeţi de orientare socială. În presa timpului apar mai multe articole, departe de a fi programatice, dar foarte simptomatice pentru mentalitatea extremistă. Basarabenii reiau anumite directive din manifestele literare ale avangardiştilor consacraţi. În această direcţie se remarcă Em. Bucov, B. Istru, G. Meniuc, Eugen Coşeriu ş.a. Nelipsite de anumit interes sunt şi recenziile ocazionale.

Eugen Coşeriu, polemizând cu anumite opinii despre ruptura avangardistă, insistă într-un articol, intitulat incitant *Dadaism poporan*, tocmai asupra unor surprinzătoare metafore, raporturi cauzale false, bufonerii, umor popular, cuvinte inventate, sonorităţi etc. Iată doar câteva mostre folclorice: „Mama ta, călugăre,/ Casa mi-i pe-un bulgăre!”; sau: „Am o mândră cât un brad,/ Şade-n picioare sub pat”; sau: „Ce te ţii, mândră, măreaţă,/ Că eşti cât o băcuiaţă!/ Băcuiaţă cu gunoi,/ Ochii tăi ca la broscoi!/ Băcuiaţă cu tărâţă,/ Ochii tăi cum îs la mâţă!”; sau: „Da io-s neagră, roşcovană,/ Merg pe drum ca o cătană”; sau: „Bucureşti, oraş pe vale,/ Fetele-s cu gura mare” etc. Ocupându-se de frumuseţea pur verbală a poeziei poporane, de frumuseţea intrinsecă a cuvintelor şi de cea

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

a dispoziţiilor, de poeticul sonorităţii şi de pitoresc, tânărul poet şi cercetător aminteşte de jocurile de copii pe care „Arghezi a vrut să le realizeze cult în *Hore*.” [9, p. 3]. Întru susţinerea dadaismului poporan Coşeriu aduce tot felul de formule, cu aspect magic, cu vorbe obscure ca de descântec: „Umana, dumana, secura, păcura, saira, maira, sănduc, mănduc, ţuc”; sau: „Miji-miji-jorca-cum ţi-i porumbaca? Puchi!”; sau: „Mijoarca-parca, ţucurmei, duni, duni, dunimei, miş caş, carandaş, prinde baba iepuraş. Pi la valea Hâncului, trece fata Turcului, c-on cojoc di moţoc, cu blăniţă ca de mâţă. Ieşi, cucoană Catincuţă!” Şi încă un exemplu cu formule de doină, în diverse combinaţii, la care se adaugă diferite cuvinte inventate: „Am o oaie/ Nabadaie;/ Şade-n deal/ Şi bea tiutiun,/ Şi se roagă/ Rugului,/ Şi se-nchină/ Cucului:/ Cucule, Măria Ta,/ Ce-am venit la Dumneata,/ Să-mi dai calul porumbac/ Să mă duc peste otac,/ Să-mi văd fetele ce fac./ Cea mai mare vântura,/ Cea mai mică treiera;/ Cu cai-mpăratului,/ Cu biciu cumnatului,/ Prin prejurul satului./ Rici, rici, bumburici/ Dă cu chila, doftorici!” E. Coşeriu notează: „Sunt aici atâtea cuvinte care n-au nici un sens şi dau totuşi impresia de jovialitate, uneori de obscenitate – numai prin dispoziţia sunetelor, fără a avea o haină etică. De altfel, poporul dă prea puţină importanţă eticei cuvintelor. El întrebuinţează toate cuvintele, la fel şi injuria îi este tot atât de necesară în vers ca şi metafora – când prima n-o înlocuieşte şi pe a doua” [9, p. 3]. Ecourile din manifestele lui Tristan Tzara sunt evidente. Dincolo de apărarea injuriilor, ca semn al democratizării limbajului, Coşeriu face şi o filosofie a absurdului, a ludicului: „Copilul este creator involuntar de poezie. Jocul lui ritmic are nevoie de un vers care să-i semene şi care să-l însoţească; de aceea copilul caută cuvinte, iar dacă n-are, inventează, le aşează la întâmplare şi creează un fel de dadaism absurd, fără nici o urmă de organizare şi tocmai prin asta poetic. Aceste creaţiuni sunt cu atât mai importante, cu cât nu sunt expresia unui sentiment, ci sunt un simplu artificiu, o fabricaţie – ceea ce e foarte aproape de artă” [9. p. 3]. În aceste consideraţii se încearcă o fundamentare a unei noi arte, care trebuie centrată pe hazard, absurd, ludic, artificialitate etc. Sunt note avangardiste care, deşi disparate, se întâlnesc şi la alţi poeţi. Spre exemplu, la A. Lupan: Părcăneni – neni,/ fuga de prin buruieni,/ cu broscoaică,/ la ursoaică;/ ochi de steclă,/ dinţi de greblă,/ nas de sfeclă,/ hai, în şaică/ după broaşte potcovite,/ Războite/ cu fănină/ de secară/ de la moară/ din Ursoaică./ Părcăneni – neni,/ joacă-n vatră trei gândaci,/ leagă maţe prin copaci/ şi-ncă iar,/ şi-ncă iar,/ sus pe par,/ în cuibar,/ ochi holbaţi de bulihar!.. (A. Lupan, *Noi şi părcănenii*). Versurile mizează pe ludicul avangardist. Oricare ar fi sorgintea acestuia, poetul pare a se sincroniza cu avangardismul istoric**.** Un anumit tip de avangardism caracterizează toate epocile, dar acesta este stimulat de poezia extremistă, caracterizată de libertatea absolută a gestului şi limbajului, de gratuitate, hazard, artificialitate etc.

Reacţiile, ecourile şi interferenţele avangardiste în poezia basarabeană din anii ’20-’30 ilustrează în condiţii specifice, cu unele decalaje temporale, dar şi cu certe experimentări, preocupări, la unii mai accentuate, la alţii mai puţin pronunţate, pentru inovaţiile de formă.

Tradiţionalismul basarabean din poezia anilor ’20-’30 e reprezentat de epigonii eminescieni, care cultivă *convenţia clasicizantă*, de esenţă sămănătoristă. Acest tradiţionalism e remarcabil prin exaltarea trecutului istoric, a fondului originar, a spaţiului şi timpului dacic, a folclorului neaoş. Spiritualizarea existenţei, transfigurarea particularităţilor sufletului şi etosului basarabean a mers pe linia puternică a credinţei ortodoxe, a accentuării valorilor etice. Ipostazele frecvente ale eului poetic sunt cele specifice naturii şi aspiraţiilor Păstorului, Sămănătorului, Plugarului, unui nou Mesia etc. Lumea fictivă a acestei poezii e populată de ctitori de ţară, de Decebal, Dochia, Pan, baci etc.

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

Modernismul, în poezia basarabeană din anii ’20 -’30, însumează cele mai recente forme de expresie ale spiritului novator şi cumulează curentele postromantice, de orientare reformatoare. În poezia lui G. Meniuc, Vl. Cavarnali, N. Costenco, Al. Robot, M. Isanos, B. Istru, A. Lupan, T. Nencev etc. simbolismul, futurismul, expresionismul, imagismul, dadaismul, suprarealismul se află adeseori într-o osmoză particularizatoare, iar statutul proteic al eului poetic se manifestă prin dedublarea şi multiplicarea lui.

3. Proza şi modelele ei. Resurecţia sămănătorismului şi a naturalismului sau drama intelectualului în proza basarabeană, preponderent rurală, îşi află uneori replici şi expresii artistice inedite. Basarabenii sunt cei care inaugurează direcţii noi, cum ar fi cazul cu Leon Donici, primul antiutopist în literatura română, sau cu poporanistul Constantin Stere, care, prin romanul-fluviu, instituie o scriitură ce anticipează în mai multe aspecte structura romanului românesc de astăzi. *În preajma revoluţiei* este *modelul romanului basarabean*. Nu ne pare bizară tentativa postmoderniştilor de a revendica şi din punctul lor de vedere acest roman. Chiar dacă basarabenilor le-a lipsit darul construcţiei epice, modelul romanului occidental sau cel rusesc este parţial asimilat, în cel mai rău caz, la nivel de pastişă.

Modelele Balzac, Zola, Tolstoi, Dostoievski sau Proust sunt acreditate prin Liviu Rebreanu sau Camil Petrescu. Dar, în acelaşi timp, povestitorul basarabean revine instinctiv la tradiţie, avându-i ca modele predilecte pe Ion Creangă, Mihail Sadoveanu sau Ion Luca Caragiale în cazul lui C. Stere şi Dominte Timonu.

Pe parcursul unui secol întreg prozatorii basarabeni – înzestraţi sau mai puţin înzestraţi – stabilesc *relaţii intertextuale* cu opera lui Ion Creangă la nivel de expresii, motto-uri, citate ascunse, la nivel de imitaţie a spectacolului existenţial, pastişe sau plagiat. Se intertextualizează cu precădere la nivel de temă, motiv, personaj, fabulaţie, atmosferă, discurs, spectacol carnavalesc etc. Cum se ştie, oralitatea, erudiţia paremiologică, simţul genial instinctiv al limbii şi al etosului popular, plăcerea de a povesti constituie doar câteva repere ale unui model inconfundabil – Creangă.

Un pronunţat *spiritus loci* caracterizează mai toată proza basarabeană, dar în perioada interbelică *satul* şi *ţăranul* este abordat, cu precădere, din două perspective. Una e sămănătoristă, alta – naturalistă. Anume *naturalismul* şi *sămănătorismul*, orientări oarecum anacronice în anii ’20-’30, se condiţionează reciproc într-o serie de opoziţii. Dacă *sămănătorismul* pune accentul pe patriarhalitate, paseism, regionalism, *naturalismul* opune nostalgiei după trecutul idilic un prezent absolut demitizat. Naturalismul insistă asupra unei lumi aflate în dezagregare. Edenului sămănătorist i se opune infernul naturalist. Ambele perspective transfigurează realitatea deopotrivă de exagerat, idilic sau grotesc, nefiresc sau unilateral, deformând-o.

În rătăcirile ei naturaliste şi sămănătoriste, proza basarabeană se apropie instinctiv de folclor sau de modelul Creangă. De obicei, în cele mai diverse confruntări artistice, opera lui Creangă oferă soluţii atât pentru unii, cât şi pentru alţii. Creangă însuşi este scriitorul cel mai adaptat vieţii. Antinomia adaptat-dezadaptat este subordonată opoziţiei sat-oraş ce corespunde într-un alt plan opoziţiei cultură-civilizaţie, iar în plan literar – opoziţiei *autohton-european*, iar Creangă este modelul cel mai fascinant la diferite nivele.

În anii ’20-’30 rămâne profund eronată orientarea speculativă conform căreia *modelul ontologic al omului românesc* trebuie căutat exclusiv în folclor, la sat, doar în *ţăranul român* etc. „Cu această logică, susţine Adrian Marino, un ţăran analfabet este, sau poate fi, mai „român” decât un orăşean, nu mai puţin român, dar cultivat.” [10, p. 138]. Această teză este reactivată de sămănătorişti şi naturalişti. În timp ce sămănătorştii îi dau acesteia conotaţii pozitive, naturaliştii îi acordă semnificaţii negative.

Chiar şi proza basarabeană de inspiraţie citadină, cu protagonişti intelectuali, este copleşită de nostalgiile trecutului, rezolvând corelaţia adaptat-dezadaptat în favoarea

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

regăsirilor de sine ale personajelor în „cercul originar al naturii” (M. Cimpoi). Este cazul lui Ioan Sulacov, care, după *Însemnările unui flămând* (1936), involuează în *Studentul din Bugeac* (1938) şi *Fiul poporului* (1939).

Cedează în faţa noilor realităţi şi personajele nu prea bine închegate din romanele *Dar anii trec…* (1936), *În drumul nostru* (1933), *Înapoi* (1935) de Nicolae Spătaru. Mihai Dragu din *Dar anii trec…* şi Ion Pruteanu din *Înapoi* sunt nişte dezrădăcinaţi.

În proza interbelică Gh. V. Madan este scriitorul cel mai aproape de modelul Creangă. Volumele lui de proză *Răsunete din Basarabia* (1935) şi *De la noi din Basarabia* (1938) au suscitat frecvente şi ample comentarii în epocă, iar *Lelița Paraschița*, *Pățania lui Irimia Pârțag*, alături de *Ciboțelele lui Ionel*, pot concura într-o antologie a prozei scurte româneşti.

Proza basarabeană de factură modernă este reprezentată de Leon Donici. Odată cu editarea volumului antologic *Marele Archimedes* (1997), imaginea personalităţii lui L. Donici obţine noi dimensiuni. Dar şi după această valoroasă şi importantă recuperare, rămâne îndreptăţit dezideratul exprimat acum opt decenii de Eugen Lovinescu: „Opera lui Leon Donici ar trebui adunată, din ea s-ar vedea un talent de care volumul său asupra Rusiei bolşevice nu ne poate da decât o slabă idee” [11, p. 59].

Marele Archimedes anticipează o întreagă literatură a antiutopiilor, centrate pe critica totalitarismului comunist în secolul al XX-lea. Această nuvelă poate fi concepută ca o replică de creaţie dată unui soi de „nouă literatură”, care de la începutul secolului a propagat utopiile revoluţiei, care a însângerat lumea şi a mutilat destinele a sute de milioane de oameni. Din perspectiva *Marelui Archimedes*, într-o altă strălucire apare şi întreaga operă a lui Leon Donici. În contextul utopiilor despre „revoluţia rusă” sau „visătorul din Kremlin” (Herbert George Wells), Donici polemizează cu un tip de literatură, pretins documentaristă. În contextul utopiilor despre revoluţia rusă, cartea lui Donici face un sever rechizitoriu comunismului incipient şi dezvăluie lucid un antimodel al normalităţii umane. *Marele Archimedes* este o antiutopie ce avertizează lumea despre esenţa regimului totalitar şi consecinţele lui asupra omului, asupra relaţiilor umane, e o anticipare a binecunoscutului *homo sovieticus*.

Primele cinci volume ale romanului *În preajma revoluţiei* de Constantin Stere. – vol. I. *Smaragda Theodorovna*; vol. II. *Copilăria şi adolescenţa lui Vania Răutu* (1931); vol. III. *Lutul* (1932); vol. IV. *Hotarul* (1933); vol. V. *Nostalgia* (1934) – modelează realităţi din Rusia, celelalte trei – vol. VI. *Ciubăreşti* (1935); vol. VII. *În ajun* (1935); vol. VIII. *Uraganul* (1936) – ţin de „patria ideală”, România. Realităţile naratoriale pe parcursul celor opt volume suferă metamorfoze substanţiale. În funcţie de spaţiu şi timp, „memoria epică” (P. Constantinescu) îi oferă lui C. Stere un model literar sau altul. Imagologia acestor două civilizaţii (culturi) dictează predominanţa modelului literar rusesc sau modelului literar românesc, foarte pronunţate în această amplă construcţie. În definirea romanului critica a fost şi ea tentată să identifice modelul prezumtiv. Începând cu Octav Botez, romanul este comparat mai întâi din punctul de vedere al specificităţii genului cu *Jean Cristophe* al lui Romain Rolland (pe atunci cartea zilei) şi *Wilhelm Meister* de Goethe. Stere în repetate rânduri şi-a exprimat admiraţia pentru aceste opere. De altfel, referinţele la operele lui R. Rollan şi Goethe devin chiar în epocă un loc comun al criticii, argumentele fiind de prisos. Aceasta nu ar fi „liniştea povestirii” (acel „clasicism” de care va vorbi Ş. Cioculescu), nici psihologismul. I se pare că „însuşirea particulară a romancierului Stere este deci „memoria epică”, acea capacitate de a surprinde în tipologia lor genuină şi irepetabilă personajele, oricât de episodice ar fi ele. Stere nu ar fi înrudit nici cu Balzac, nici cu Zola, nici cu Dickens, nici cu Dostoievski, nici cu Proust, cum s-a afirmat în nenumărate rânduri. „Formaţia sa literară este, cu siguranţă, legată de epica rusă, dar exclusiv de cea tolstoiană.

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

Asemănarea dintre *În preajma revoluției* şi *Ana Karenina* se impune firesc, în ceea ce am numit memoria epică. După cum în romanul lui Tolstoi, în jurul unei drame morale, se conturează o întreagă societate, în jurul destinului lui Vania se-ntretaie câteva sute de personagii" [12, p. 574]. *Bildungsromanul* începe ca atare cu volumul al doilea cu educații sentimentale, cu probleme dintre *părinți* şi *copii* (ca la Turghenev). Odiseea existențială a protagonistului îşi află modele literare neobişnuite. Vania Răutu este, până a se întoarce din Siberia la Năpădeni, un Ulise, dar şi un Don Quijote, un cavaler rătăcitor, dar şi un Don Juan involuntar, chiar şi un Cain la înecul fratelui mai mic. Finețea descriptivă a lui C. Stere are ceva din arta portretistică a lui Tolstoi şi Balzac.

Vizitând înalta societate basarabeană, Iorgu Răutu, în „caleaşca hodorogită", apare ca un Cicikov din *Suflete moarte*. Cel puțin, descrierile conacelor, figurilor pitoreşti amintesc mult de arta lui Gogol. Masa de creativitate, ceea ce îl impresiona pe Stere la Tolstoi, constituie caracteristica fundamentală a romanului *În preajma revoluției*.

În câteva ipostaze, Smaragda Theodorovna este o Ana Karenina, mai cu seamă în relații intime, în viața conjugală, în drama casnică, dar Smaragda Theodorovna mai este şi o Madame Bovary. În „momentul esențial (când la moartea fiicei ei, Sonia, Smaragda Theodorovna se converteşte brusc din cauza remuşcărilor, dintr-o fată cochetă în austeră stăpână a Năpădenilor) este şi el, mai degrabă stendhalian, asemănător cu criza doamnei de Renal din *Le Rouget et le Noir*" [13, p. 234].

Imagologia Rusiei cuprinde mai multe viziuni. Siberia e proiectată fie într-o viziune turgheneviană (descrierea naturii, conacelor), fie dostoievskiană (descrierea penitenciarelor, care alteori au proiecție dantescă). Din punctul de vedere al construcției imagologiei României este revelator mai cu seamă volumul *Ciubăreşti*, care întruchipează formele maioresciene într-un chip caricatural. Numeroase sunt şi dialogurile de natură caragialescă. Romanul lui Stere poate fi privit nu numai ca un roman mimetic, dar (poate chiar în primul rând) şi ca un text în discuție cu alte texte. Anume intertextualitatea, în cazul dat, ne pune în evidență abundența modelelor, adică „memoria epică", dar şi maniera scriiturii unui mare artist cu o puternică forță de creație.

Romanul basarabean din anii '30 alternează între formula tradițională şi structura modernă. Este concludent pentru mai mulți basarabeni *modelul rebrenian de construire a romanului*. Dominte Timonu, B. Jordan, Sabin Velican, Nicolae Gh. Spătaru, Mihail Curicheru preiau în încercările lor modele constructive, teme, motive, situații, conflicte, personaje sau caractere, acestea lunecând nu arareori în *pastişe*.

Tematica rebreniană constituie substanța romanelor *Pământ viu* de Sabin Velican, *Pământul ispitelor* şi *Satele* de B. Jordan, *Dar anii trec*, *În drumul nostru*, *Înapoi* de Nicolae Gh. Spătaru, *Al nimănui* de Dominte Timonu, acesta din urmă realizând o pastişă la nivel de construcție.

Elocventă e şi construcția romanului *Al nimănui*, cu o formă închisă. Drumul vine să sugereze realizarea acțiunii în satul Recea, într-o lume plină de sens, dar stăpânită de iluzii inocente, cu drame şi tragedii tipice satului românesc dintre cele două războaie. Asemenea lui Rebreanu, Dominte Timonu s-a apropiat de descoperirea lui Dumnezeu. D. Timonu preia modelul romanului rebrenian, arta narativă, *tehnica paşilor mici*, principiul teleologic de construcție a romanului. Nu mai puțin concludentă e şi Lizica, personaj care pentru Victor Crăişor devine *femeia fatală* din romanele rebreniene sau sentimentul înstrăinării, devenit obsesiv în *Al nimănui*, un roman al protagonistului fără de casă. De aici şi psihologia inadaptabilului specifică *dezrădăcinaților*.

Retrospectiva nu e introdusă doar din rațiuni de subiect, ci mai mult este exploatată ca *eveniment de conştiință*. Victor Crăişor îşi trece în revistă viața întocmai ca Apostol Bologa, după judecarea lui Svoboda. În maniera lui Rebreanu, nararea amintirilor se face

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

la persoana a treia, ordonat şi cronologic, de către un narator din afară. Şi arta construcției e una în care se încearcă noua tehnică rebreniană, care totuşi nu e asimilată la un grad susținut, dar nici original, creator. Retrospectiva în ordine cronologică a biografiei este proiectată nu din perspectiva personajului, ci din cea a naratorului, ca şi în *Pădurea spânzuraților*. La 1937, când apărea *Al nimănui* de D. Timonu, sondajul psihologic în romanul românesc cunoaşte alte metode chiar la L. Rebreanu, nu mai amintim de experiența Hortensiei Papadat-Bengescu sau a lui Camil Petrescu. Nu mai puțin revelator este şi *Pământul ispitelor* (1935) de B. Jordan.

Romanul basarabean din anii ’30 se schimbă progresiv şi substanțial în sensul modernității argumentate de Camil Petrescu în *noua structură*. Este timpul când modelul rebrenian are deocamdată o prezență tutelară, dar care începe să-şi piardă prestigiul de altădată. Eforturile de înnoire romanescă sunt evidente la toate nivelele, dar cele mai temeinice inovații se produc cu precădere în *tehnica narativă* şi *fondul existențial*. Romanul se face notabil printr-o nouă psihologie şi filosofie a vieții. El devine important prin *personaj*, *intrigă* şi *construcție*. Dar tocmai aceste elemente intrinseci ale genului sunt treptat subminate, bulversate şi revizuite radical, iar odată cu aceste metamorfoze se încearcă o desprindere manifestă de naturalismul atât de caracteristic romanului interbelic.

Romanul basarabean, în pofida unui ataşament manifest față de formele consacrate, încearcă să se delimiteze de bestialitatea naturalistă, de didacticismul sămănătorist, însă, cu mici excepții, nu reuşeşte să se ridice la rigorile genului, continuând să rămână un roman minor cu o zonă de sondare preponderent rurală, cu un erou copleşit de nevoile materiale ale existenței.

Romanele *Însemnările unui flămând* de I. Sulacov, *În ghearele Vulturului* de L. Dolënga şi *Muzic-hall* de A. Robot, dincolo de insuficiențele lor, sunt reprezentative în sensul asimilării unei *noi structuri*.

În spațiul basarabean, *Însemnările unui flămând* de Ioan Sulacov este primul şi cel mai important *roman al autenticității*. Romanul lui I. Sulacov are în centru un *caz* şi ține de literatura *dosarelor de existență*. „Însemnările” interesează, mai întâi, prin structura omenescului, prin elementele autobiografice, prin zguduitoarea autenticitate a trăirilor unui tânăr.

Însemnările unui flămând încearcă asimilarea *tehnicii punctelor de vedere* ilustrate de Camil Petrescu la modul ostentativ în *Patul lui Procust*. Ioan Sulacov, după exemplul lui Camil Petrescu, recurge la naratorul neprofesionist pentru a autentifica naturalețea discursului. Povestirile intercalate, fie confesiuni ale personajelor secundare, fie biografii retrospective sau digresiuni, a căror unitate nu este asigurată decât de permanența personajului protagonist, edifică o nouă construcție a romanului cu o nouă structură. În noul roman intriga nu mai are importanța pe care aceasta o deține în romanul de tip tradițional. Instaurarea concretului duce la o adevărată abolire a „compoziției” clasice. Nelipsit de un anumit interes este şi *În ghearele Vulturului* (1937) de Lotis Dolënga.

Romanul lui Al. Robot, în raport cu *Însemnările unui flămând* şi *În ghearele Vulturului*, este, prin modul de însuşire al noilor tehnici şi strategii narative, mai puțin semnificativ. Modern însă este faptul că Al. Robot explorează din plin subconştientul. Lumea e debusolată, deconcertantă, panerotică. „Actorii de music-hall sunt simpli aventurieri, iar viața lor e un teatru”. Existența e un turneu, un music-hall, o mascaradă generală. Perspectiva freudistă în comportamentul protagonistului Ygor, care e o „excepție de sensibilitate”, deschide largi disponibilități în jocul instinctelor, obsesiilor, fantomelor trăirii lui intense. Neliniştile erotice sub semnul complexului lui Oedip sunt abordate dintr-o perspectivă narativă obiectivă. Pe alocuri se atestă abandonarea perspectivei obiective, exterioare în favoarea perspectivei interioare, subiective.

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)

Pentru scriitorul basarabean problema sincronizării, foarte stringentă şi astăzi, implică imanent *autohtonizarea creatoare a modelelor literare*, asimilarea experienţei artistice a marilor înaintaşi, însuşirea tehnicilor şi a strategiilor narative, a principiilor construcţiei epice. Disputa dintre tradiţionalişti şi modernişti e reductibilă, în ultimă instanţă, la dialogul textelor. Anume fenomenul intertextualităţii este acela care salvează uneori prozele basarabene fascinate de modelele Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, prin care sunt acreditate modelele Tolstoi, Balzac, Zola, Proust, Dostoievski, L. Andreev etc.

Romanul basarabean din anii ’30, chiar şi cel mediocru, încearcă să asimileze o nouă structură, el se vrea la curent cu inovaţiile referitoare la tehnica narativă şi fondul existenţial al romanului românesc. Prozatorul basarabean pune accentul mai cu seamă pe valorile etice, cu alte cuvinte, scriitorul basarabean din anii ’20-’30 e un *mesianic*, un *homo ethicus*, dar prin Leon Donici, Constantin Stere şi Al. Robot proza basarabeană este remarcabilă şi sub raport *estetic*.

Literatura basarabeană din anii ’20-’30 stă *sub semnul ideii de sincronizare*. Disputele literare se duc în jurul modernismului şi tradiţionalismului. Evoluţia literaturii basarabene cuprinde principalele elemente înnoitoare, în poezie, proză, critică, fundamentate în *doctrina lovinesciană*.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. N. Costenco, *Societatea scriitorilor basarabeni* // Viaţa Basarabiei, 1936. – Nr. 9.
2. B. Cioculescu, *Tradiţionalismul interbelic şi perspectivele sale ideologice* în: *Atitudini şi polemici în presa literară interbelică*, Bucureşti, 1984.
3. N. Costenco, *Literatura basarabeană de astăzi* // Viaţa Basarabiei, 1937. – Nr. 5-6.
4. V. Luţcan, *Ideologii basarabene* // Viaţa Basarabiei, 1934. – Nr. 12.
5. E. Cioran, *Schimbarea la faţă a României*, Bucureşti, 1990.
6. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. *Ediţia a II-a*, *revăzută şi adăugită*, Bucureşti, 1986.
7. A se vedea: A. Muşina, *Eseu asupra poeziei moderne*, Chişinău, 1997.
8. Ioana Em. Petrescu, *Eminescu şi mutaţiile poeziei româneşti*, Cluj-Napoca, 1989.
9. E. Coşeriu, *Dadaism poporan* // Jurnalul literar, 1939. – Nr. 49 (3 decembrie).
10. A. Marino, *Biografia ideii de literatură*. Vol. 5, Secolul 20, (Partea III), Cluj-Napoca, 1998.
11. E. Lovinescu, *Moartea lui Leon Donici* // Sburătorul, 1926. – Nr. 6.
12. Apud: Z. Ornea, *Viaţa lui C. Stere*. Vol. 2, Bucureşti, 1991.
13. N. Manolescu, *Romanul lui C. Stere*. – În: *Constantin Stere*. *Victoria unui înfrânt*. Ed. îngr. de M. Teodorovici, Chişinău, 1997.

SUMMARY

The idea of synchronization exercised a big influence over the ’20-’30s Bessarabian literature. The literary disputes go around modernism and tradi-tionalism. The evolution of bessarabian literature includes the main reno-vating elements, in poetry, in prose, in criticism, based on Eugen Lovinescu’s Modernist doctrine.

BDD-A6911 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:42 UTC)